

Patrimoniul cultural al Republicii Moldova. Considerații generale

Sergiu MUSTEAȚĂ

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău
sergiu_musteata@yahoo.com

Cuvinte cheie: patrimoniu cultural, protejarea și managementul patrimoniului cultural, Republica Moldova

Key words: cultural heritage, preservation and management of cultural heritage, the Republic of Moldova

Cultural Heritage of the Republic of Moldova. General considerations

ABSTRACT

In this paper, the author is presenting the general situation of the cultural heritage in the Republic of Moldova, from the general approach to the details concerning each heritage field – archaeological, architectural, intangible, archives, etc. At the same time he is presenting the general statistics of the Moldovan cultural heritage – more than 15.000 of historical and cultural sites, more than 1 million of the archive documents, over 86 million of the library books, etc. During the third part of the paper are debated the problems of the legal framework and how is organized the cultural heritage management in the Republic of Moldova. In conclusion, the author mentioned that in context of globalization processes some cultural aspects are missed. And, in this situation, the state bodies have to support efficient policies on cultural heritage preservation.

Patrimoniul cultural al Republicii Moldova este alcătuit din elemente mobile și imobile create de-a lungul istoriei de către diverse generații de oameni care au locuit în spațiul pruto-nistean. În afară de bunurile culturale materiale, din moștenirea culturală națională face parte și patrimoniul intangibil¹.

Patrimoniul arheologic constituie ansamblul bunurilor materiale apărute ca rezultat al activității umane din trecut, păstrate în condiții naturale la suprafața solului, în subsol și sub apă, sub formă de situri (așezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăți, valuri, construcții, biserici, clădiri, anexe gospodărești etc.) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora), care, pentru a fi identificate și studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice². Cele mai vechi situri arheologice de pe teritoriul Republicii Moldova datează din paleoliticul timpuriu (cca. 500-100 mii ani î.H.). Republica Moldova este, de asemenea, cunoscută ca parte a unor complexe cultural-arheologice de importanță europeană, cum ar fi Cultura eneolitică Cucuteni-Tripolie (mileniile IV-III î.H.), Cultura Sântana de Mureș - Černjachov (sec. III-IV d.H.). Un mărgăritar al patrimoniului cultural al

Republicii Moldova este Rezervația istorico-culturală și natural-peisagistică Orheiul Vechi care cuprinde o gamă largă de situri culturale din diverse epoci istorice (așezări, cetățui, valuri de apărare, citadelă din piatră, chilii și mănăstiri rupestre, biserici etc.).

Patrimoniul arhitectural constituie una dintre cele mai reprezentative părți atât ale orașului istoric, cât și ale localităților rurale și, ca parte integrantă a patrimoniului cultural național, trebuie să fie cartea de vizită a fiecărei așezări umane³. În cele mai dese cazuri, monumentele de arhitectură sunt împărțite, după importanța lor, în două categorii de bază – monumente de valoare națională și monumente de valoare locală, ele fiind amplasate într-un anumit spațiu istoric, izolat sau în grup. Din lista celor mai importante situri de arhitectură din Republica Moldova se evidențiază Biserica „Adormirii Maicii Domnului”, de la Căușeni, Cetățile medievale de pe Nistru, de la Soroca și Tighina etc. O trăsătură specifică a patrimoniului arhitectural al Republicii Moldova este păstrarea specificului arhitecturii urbane și rurale. Astfel, majoritatea orașelor din Republica Moldova au fost fondate în sec. XIX-XX, cu excepția câtorva care au apă-

rut ca târguri în perioada medievală, fiecare din ele păstrând specificul perioadelor date. Satul a fost și rămâne tipul majoritar al habitatului uman, original prin tradițiile sale culturale și elementele caracteristice arhitecturii rurale.

Patrimoniul intangibil reprezintă totalitatea creațiilor tradiționale, orale, autentice, transmise din generație în generație, exprimate în forme literare, muzicale, coregrafice sau teatrale, precum și ansamblul practicilor, reprezentărilor, expresiilor, cunoștințelor și abilităților – împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele, vestimentația specifică, accesoriile și spațiile culturale asociate acestora – pe care comunitățile, grupurile și, după caz, indivizii, le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural⁴.

Patrimoniul arhivistic constituie totalitatea documentelor depuse la păstrare permanentă în arhivele de stat, în alte depozite speciale și instituții de stat. Din patrimoniul arhivistic fac parte și documentele partidelor, altor organizații și mișcări social-politice, asociațiilor culturale, ale organizațiilor sindicale, obștești, cooperatiste, profesionale, ale întreprinderilor pe acțiuni și ale altor întreprinderi ce nu se află în proprietatea statului, ale uniunilor de creație și ale societăților științifice, care au fost înregistrate și recunoscute în modul stabilit ca persoane juridice. Restricțiile asupra utilizării documentelor ce conțin informații clasificate expiră, de regulă, după 25 de ani de la data apariției, a celor privind drepturile și interesele ocrotite de lege ale cetățenilor – după 75, a registrelor de stare civilă – după 100 de ani⁵. Păstrarea definitivă a documentelor se face la două arhive istorice centrale (Arhiva Națională a Republicii Moldova și Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova), activitatea cărora este supravegheată direct de Serviciul de Stat de Arhivă, și la mai multe arhive centrale specializate, care sunt subordonate unor structuri guvernamentale de nivel național. Păstrarea intermediară a documentelor este pusă în sarcina arhivelor departamentale de ramură sau a celor teritoriale (municipale și raionale)⁶.

Date statistice. În Republica Moldova sunt cunoscute peste 15 mii de monumente de istorie și cultură, dintre care doar 5.206 sunt incluse în Registrul monumentelor ocrotite de stat. Din numărul total de monumente, cca. 8000 sunt situri arheologice, peste 100 de cetăți din pământ antice și medievale timpurii, 3 cetăți medievale cu zid, 6 târguri

medievale (Orhei, Lăpușna, Tighina, Soroca, Căușeni, Chișinău), 788 de biserici, 129 de curți boierești și mai multe orașe istorice din sec. XIX (Cahul, Bălți, Chișinău, Lipcani, Tighina, Tiraspol etc.). La fel, menționăm că din cele 5.206 monumente incluse în registru, 4.086 monumente sunt de importanță națională și 1.120 de importanță locală. Cele mai multe monumente de importanță națională sunt amplasate pe teritoriul municipiului Chișinău (419) și în raionul Edineț (380). Astfel, din Registrul monumentelor ocrotite de stat fac parte 2.696 de situri arheologice, 1.284 monumente de istorie, 1.261 de arhitectură și 225 de artă.

Cele mai vizitate locuri din Republica Moldova sunt Orheiul Vechi, mănăstirile de la Căpriană, Țipova, Saharna, Curchi, Hâncu, cetatea medievală de la Soroca, pivnițele de la Cricova și Mileștii Mici.

Arhiva Națională a Republicii Moldova deține un fond bogat de documente, cele mai vechi datând din sec. XV. Din fondul arhivistic general fac parte cca. un milion de documente pe suport de hârtie, 150 de mii negative fotografice, peste 5 mii de benzi magnetice, peste 15 mii de filme etc. Arhiva Organizațiilor Social-Politice a fost creată pe baza Arhivei Partidului Comunist al Moldovei. Astăzi, arhiva deține cca. 9 km liniari de documente ce reprezintă istoria zburciată a secolului al XX-lea.

Un loc aparte îl ocupă sistemul național de biblioteci, alcătuit din peste 2.900 de instituții, dintre care 1.383 sunt biblioteci publice, 1.490 biblioteci ale instituțiilor de învățământ etc., cu un volum total de peste 86 milioane de unități materiale. Cele mai bogate biblioteci din Republica Moldova sunt Biblioteca Națională, înființată în anul 1832 cu un fond de peste 2,5 milioane de lucrări, inclusiv colecția de carte veche și rară; Biblioteca municipală "B.P. Hașdeu", înființată în anul 1877, cu un fond de peste un milion de volume; Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei, fondată în anul 1928, cu un fond de peste 1,4 milioane lucrări.

O bună parte a patrimoniului cultural-istoric se păstrează astăzi în muzeele din Republica Moldova – peste 730 mii piese. Primele muzee au fost edificate în Basarabia în sec. XIX. Astăzi, în Republica Moldova există cca. 100 de muzee, dintre care 5 muzee naționale. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei și Muzeul Național de

Etnografie și Istorie Naturală sunt cele mai mari și bogate muzee din Republica Moldova.

Cadrul legal național

Constituția Republicii Moldova delegă responsabilitatea pentru protecția monumentelor culturale cetățeanului:

„Protecția mediului înconjurător, conservarea și ocrotirea monumentelor istorice și culturale constituie o obligație a fiecărui cetățean”⁷.

Actul normativ general care reglementează relațiile sociale din domeniul protecției patrimoniului cultural al Republicii Moldova este Legea privind ocrotirea monumentelor⁸ și, mai recent, Legea nr. 218 din 17.09.2010 privind protejarea patrimoniului arheologic⁹, Legea nr. 280 din 27.12.2011 privind protejarea patrimoniului național mobil, Legea nr. 192 din 30.09.2011 a monumentelor de for public și Legea nr. 58 din 29.03.2012 privind protecția patrimoniului cultural imaterial. Pe lângă aceste legi, mai există un șir de alte prevederi normative care abordează direct sau tangențial protecția monumentelor de cultură¹⁰. Pe lângă legi, există și un șir de regulamente menite să implementeze prevederile normative și să reglementeze relațiile juridice din diverse domenii conexe patrimoniului cultural¹¹. Regulamentul privind zonele protejate naturale și construite din 2001, care reconfirmă faptul că regimul de protejare a patrimoniului construit se stabilește doar în cazul când sunt incluse în Registrul monumentelor:

„1. În cazul patrimoniului construit, regimul de zone protejate se stabilește pentru monumentele incluse în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat și în registrele monumentelor unităților administrativ-teritoriale”.

Totodată, bunul cultural, inclusiv monumentul istoric, este protejat de lege împreună cu terenul adiacent acestuia, pe suprafața cărora este limitată orice activitate care contravine destinației lor speciale¹².

În anii de la obținerea independenței, Republica Moldova a semnat și ratificat mai multe tratate internaționale, printre care și 11 convenții în domeniul protecției patrimoniului cultural¹³. Deși legislația Republicii Moldova acordă prioritate tratatelor internaționale în cazul când acestea au fost ratificate și au intrat în vigoare, totuși, în majoritatea cazurilor, prevederile convențiilor internaționale nu sunt aplicate. În anul 1999, Republica Moldova a aderat la Convenția pentru protec-

ția patrimoniului cultural în cazul unui conflict armat (1954), însă asupra conținutului acesteia, Ministerul Culturii nu s-a pronunțat niciodată. Astfel, legislația Republicii Moldova conține un șir de acte normative în domeniul protecției patrimoniului cultural și natural care se completează reciproc, dar o interacțiune eficientă între acestea lipsește.

Managementul patrimoniului cultural

Ocrotirea patrimoniului cultural este realizată de către Guvern, în colaborare cu Parlamentul și alte instituții publice și private. Parlamentul are menirea să aprobe acte normative în domeniu, să includă și să excludă monumente din Registrul monumentelor ocrotite de stat etc. Ministerul Culturii este organul public central responsabil de domeniul ocrotirii patrimoniului cultural, sub egida căruia activează Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor, Agenția Națională Arheologică, Consiliul Național al Monumentelor istorice, Consiliul Național al Monumentelor de For Public, Comisia Națională Arheologică etc. Academia de Științe a Moldovei, prin institutele de cercetare subordonate, în rând cu instituțiile universitare realizează un șir de programe de cercetare în domeniul patrimoniului cultural și consultă Ministerul Culturii în diverse probleme care vizează acest domeniu. O strategie națională în domeniul ocrotirii patrimoniului cultural lipsește până în prezent.

Concluzii

Procese de globalizare și uniformizare a vieții contemporane conduc deseori la pierderea unor componente culturale care, în final, știrbesc identitatea și moștenirea culturală a fiecărui popor. De aceea autoritățile publice ale fiecărui stat trebuie să colaboreze cu diverși specialiști, pentru a realiza proiecte calitative în domeniul protejării patrimoniului cultural. Totodată, instituțiile statului sunt obligate să asigure programe pluridisciplinare de formare în politici culturale, protecția, managementul și valorificarea patrimoniului cultural. Turismul cultural trebuie să fie integrat în strategiile de dezvoltare economică a statului¹⁴, iar itinerarele culturale trebuie să constituie un cadru excepțional pentru o cultură a păcii, bazată pe legăturile istoriei comune, pe spiritul toleranței, respectului și aprecierii diversității culturale a diferitelor comunități care au contribuit la existența lor¹⁵.

Elaborarea unei strategii naționale, susținute de un plan de acțiuni pe termen scurt și

mediu, ar facilita elaborarea unor politici culturale eficiente în Republica Moldova. Pentru realizarea acestor pași, Guvernul Republicii Moldova ar trebuie să acorde o mai mare atenție și importanță Ministerului Culturii, deoarece în situația actuală (marginală) Ministerul are posibilități modeste, atât din punct de vedere managerial, cât și financiar. Totodată, și Ministrul Culturii, dacă dorește să construiască strategii și politici culturale eficiente, ar trebui să coopteze un personal profesionist și responsabil și să fie mai receptiv la sugestiile societății civile, așa cum cer prevederile mai multor convenții internaționale la care a aderat Republica Moldova. Pentru realizarea unor politici eficiente în domeniul discutat trebuie conștientizat faptul că patrimoniul cultural aparține umanității și ne reprezintă trecutul istoric comun¹⁶. Evident, aici se cere un parteneriat eficient între administrația publică locală, centrală, instituții universitare și AȘM, care, de comun acord, să construiască strategii de ocrotire a moștenirii culturale

și să integreze bunurile culturale în circuitul istoric și turistic, fără a afecta integritatea și originalitatea lor.

Primul pas în realizarea cu succes a unor programe în domeniul protecției patrimoniului cultural este asigurarea accesului la informație și formarea cetățeanului responsabil¹⁷. Deși necesită mai mult timp și efort, cele mai eficiente politici culturale sunt realizate prin intermediul educației de la mic la mare¹⁸. Într-un stat de drept bazat pe normele democrației, cetățeanul, a cărui formare trebuie să fie în spiritul responsabilității și activismului civic, este responsabil de ocrotirea și valorificarea moștenirii culturale în egală măsură cu instituțiile statului¹⁹. Sensibilizarea opiniei publice privind valoarea și importanța moștenirii culturale trebuie să devină o practică, deoarece patrimoniul cultural constituie atât un element al identității, cât și o sursă de inspirație și de creativitate pentru generațiile prezente și viitoare²⁰.

Note / References

1. Legea nr. 280 din 27.12.2011 privind protejarea patrimoniului național mobil. Legea nr. 58 din 29.03.2012 privind protecția patrimoniului cultural imaterial.

2. Legea nr. 218 din 17.09.2010 privind protejarea patrimoniului arheologic.

3. Legea nr.192 din 30.09.2011 a monumentelor de for public; **Bâzgu, Ursu 2009**.

4. Legea nr.58 29.03.2012 privind protecția patrimoniului cultural imaterial, **Buzilă 2010**.

5. Legea privind fondul arhivistic al Republicii Moldova, nr. 880-XII din 22.01.1992.

6. **Andrieș-Tabac 2009**, p. 566-568; **Andrieș-Tabac 2011**, p. 12-19.

7. Articolul 59, Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, Monitorul Oficial al R. Moldova, nr. 1 din 12.08.1994.

8. Legea privind ocrotirea monumentelor, nr. 1530-XII din 22.06.1993.

9. Legea a fost aprobată de Parlamentul R. Moldova pe data de 17.09.2010 și publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 235-240 (3768-3771) din 3 decembrie 2010, pp. 8-17.

10. Legea cu privire la proprietate, 22.01.1991; Legea privind principiile urbanismului și amenajării teritoriului, nr. 835-XIII din 17.05.1996; Legea privind expertiza ecologică și evaluarea impactului asupra mediului înconjurător, nr. 851 din 29.05.96; Legea privind fondul ariilor naturale protejate de stat, nr. 1538-XIII din 25.02.1998; Legea despre cultură, nr. 413-XIV din 27.05.1999; Legea turismului, nr. 798-XIV din 11.02.2000; Legea muzeelor, nr. 1596-XV din 27.12.2002; Legea nr. 251 din 04.12.2008 privind constituirea Rezervației culturale-naturale „Orheiul Vechi”; Legea nr. 139 din

02.07.2010 privind drepturile de autor și conexe; Codul civil al R. M., nr. 1107-XV, 6.06.2002, în MO al R.M., nr. 82-86 din 22.06.2002; Codul penal, Legea nr. 985-XV din 18.04.2002, în MO al R.M., nr. 128-129 din 13.09.2002; Codul vamal, nr. 1149-XIV, 20.07.2000, în MO al R.M., nr. 160-162 din 23.12.2000; Codul contravențional al R.M., MO, nr. 3-6/15 din 16.01.2009; Codul fiscal, nr. 1163-XIII din 24.04.97, în MO al R.M., nr. 62 din 18.09.1997; Codul funciar, nr. 828-XII din 25.12.91, republicat în MO al R.M., nr. 107 din 04.09.2001; Codul silvic, nr. 887 din 21.06.96, în MO al R.M., nr. 4-5 din 16.01.1997; Codul subsolului, nr. 1511-XII din 15.06.93, în MO al R.M., nr. 11 din 30.11.1993; HG nr. 228 din 23.03.2009 cu privire la constituirea Rezervației culturale-naturale „Orheiul Vechi”; HG nr. 230 din 12.04.2012 privind crearea Agenției Naționale Arheologice etc.

11. Regulamentul privind zonele protejate naturale și construite, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1009 din 05.10.2000, Regulamentul general de urbanism, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 5 din 05.01.1998, Regulamentul privind certificatul de urbanism și autorizarea construirii sau desființării construcțiilor și amenajărilor, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 360 din 18.04.1997.

12. Articolul 59, Codul funciar, nr. 828-XII din 25.12.91, republicat în Monitorul Oficial, nr. 107 din 04.09.2001.

13. Convenția culturală europeană, Paris, 1954, semnată la 24.05.1994; Convenția UNESCO privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, adoptată la Paris, 1972, aderare la 23.09.2002; Convenția UNESCO privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, adoptată la Paris, 2003, ratificată la

24.03.2006; Convenția UNESCO privind protecția și promovarea diversității de expresii culturale, adoptată la Paris, la 20 octombrie 2005, ratificată la 05.10.2006; Convenția UNESCO asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale, adoptată la Paris, la 14 noiembrie 1970, aderare la 14.09.2007; Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat, împreună cu Regulamentul de executare, adoptată la Haga, la 14 mai 1954 și Protocolul I la Convenția de la Haga, 1954, aderare la 09.12.1999; Convenția Consiliului Europei privind protecția și salvagardarea patrimoniului arhitectural, adoptată la Granada, 1985, ratificată la 21.12.2001; Convenția Consiliului Europei privind protecția patrimoniului arheologic, adoptată la La Valletta, 1992, ratificată la 21.12.2001; Convenția europeană a peisajului, adoptată la Florența, 2000, ratificată la 14.03.2002; Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, adoptată la Faro, 2005, ratificată la 01.12.2008 și Convenția europeană privind coproducția cinematografică (02.10.1992), semnată la 11.01.2008.

14. Carta turismului cultural, adoptată de ICOMOS în noiembrie 1976.

15. Carta ICOMOS privitor la itinerarele culturale, ratificată de a 16-a Adunare Generală a ICOMOS, Quebec, (Canada) 4 octombrie 2008.

16. Articolul 3, Patrimoniul comun al Europei, Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, Faro, 27 octombrie 2005; **Cavruc, Postică 2010**, p. 43.

17. Articolul 12. Accesul la patrimoniul cultural și participarea democratică, Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, Faro, 27 octombrie 2005.

18. Capitolul VI. Programe educaționale, Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, UNESCO, Paris, 1972; Articolul 13. Patrimoniul cultural și învățământul, Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, Faro, 27 octombrie 2005.

19. **Musteață 2001**.

20. Articolul 15(1), Convenția europeană privind protecția patrimoniului arhitectural, Granada, 1985.

Bibliografie / Bibliography

Andrieș-Tabac 2009

ANDRIEȘ-TABAC, SILVIU, *Arhive*, în *Republica Moldova*, Chișinău, 2009, p. 566-568.

Andrieș-Tabac 2011

ANDRIEȘ-TABAC, SILVIU, *Istoricul Arhivelor Republicii Moldova*, în *Ghidul Arhivelor din Republica Moldova*, Chișinău, Pontos, 2011, p. 12-19.

Bâzgu, Ursu 2009

BĂZGU, EUGEN, URSU, MIHAI, *Arhitectura vernaculară în piatră*, Chișinău, Știința.

Buzilă 2010

BUZILĂ, V., *Salvagardarea patrimoniului cultural imaterial*, în *Akademios* nr. 2 (17), iunie 2010, p. 44-48.

Cavruc, Postică 2010

CAVRUC VALERIU, POSTICĂ GHEORGHE, *Salvagardarea patrimoniului cultural național al Republicii Moldova*, în *Akademios*, nr. 2 (17), iunie 2010, p. 38-43.

Grosu 2011

GROSU, VALERIA (prepared by), *Moldova Country Profile, COMPENDIUM, Cultural Policies and Trends in Europe, last up date, November 2011* (available in Romanian and English): <http://www.culturalpolicies.net/web/moldova.php>.

Nesterov 2007

NESTEROV, T., *Studiu privind situația orașelor istorice din Republica Moldova*, Chișinău, 2007.

Musteață 2001

MUSTEAȚĂ, SERGIU, *Dezvoltarea cetățeniei democratice din R. Moldova prin intermediul educației și promovării acțiunilor de protejare și valorificare a patrimoniului național*, în *Buletin informativ InfoHis*, Nr. 9(13), 2001, p. 8-9.

Musteață 2010a

MUSTEAȚĂ, SERGIU, *Moldova. Heritage Assessment Report. Kyiv Initiative Regional Programme. Pilot Project 2: "Rehabilitation of Cultural Heritage in Historic Towns"* (PP2). Chisinau/Strasbourg. 2010, (available in Romanian and English).

Musteață 2010b

MUSTEAȚĂ, SERGIU (Ed.), *Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale*, Chișinău, Editura Ruxanda, 2010.

Musteață 2011

MUSTEAȚĂ, SERGIU, *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova – probleme de legislație și management*, în ION ȘTEFĂNIȚĂ (coordonatorul volumului), *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova de la realitatea la necesitate*, Chișinău, 2011, p. 16-37.

Musteață 2012

MUSTEAȚĂ, SERGIU, *A New Law – A New Perspective for Archaeological Heritage Preservation in the Republic of Moldova*, în *International Journal of Cultural Property*, 2012, 19 (4), p. 535-541.

Ohana 2007

OHANA, YAEL (rapporteur general), *Culture and Change in Moldova. Identifying Cultural Actors of Change in Belarus, Ukraine and Moldova*, East European Reflection Group (EE RG), European Cultural Foundation, Bratislava, September, 2007.

Răceanu et alli 2011

RĂCEANU, CORINA, VEACESLAV REABCINSCHI, MARIANGELA LAVANDA, ET ALLI, *Politicile culturale locale ca stimulente al schimbării, Разработка местной культурной политики : Катализатор перемен*, Chișinău, 2011.

Ștefăniță 2010

ȘTEFĂNIȚĂ, I. (coordonatorul volumului), *Cartea neagră a patrimoniului arhitectural al municipiului Chișinău*, Chișinău, 2010.

Ștefăniță 2011

ȘTEFĂNIȚĂ, I. (coordonatorul volumului), *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova de la realitatea la necesitate*, Chișinău, 2011.

Tcacenco 2009

TACENCO, VICTORIA (ed.), *Viziuni de viitor: politica culturală a Republicii Moldova de la schimbări la viabilitate*, European Cultural Foundation, Editura ARC, Chișinău, 2009.

Două proiecte de reconstrucție a monumentelor istorice:

1. **Cetatea Soroca** - proiect de restaurare în curs de finalizare;
2. **Mănăstirea Țipova** - proiect de reconstrucție abandonat /

Two projects of reconstruction of historic monuments:

1. **Soroca Fortress** - restoration project being finalized;
2. **Țipova Monastery** - reconstruction project, abandoned.